

PRUGBERGER Tamás – CsÁK Csilla
Professor emeritus – dékán, intézetigazgató egyetemi tanár
ME ÁJK Civilisztikai Tudományok Intézete

A SZÖVETKEZETI MOZGALOM LEHETSÉGES SZEREPE NAPJAINK MAGYAR AGRÁRIUMÁBAN

1. Elszalasztott lehetőségek a rendszerváltás után és annak okai

A magyar agrárszövetkezeti modell a rendszerváltást megelőzően az 1980-as években sokkal inkább hasonlított a nyugat-európai országok agrárszövetkezeteihez, mint a volt Szovjetunió kolhozaihoz, valamint a szovjet érdekszférához kapcsolódott néhány közép-kelet-európai ország mezőgazdasági termelőszövetkezeteihez. Az 1970-es évek végéig a Szovjetunióban, a Német Demokratikus Köztársaságban (NDK), a szétválás előtti Csehszlovákiában, Romániában és Bulgáriában az állami gazdasághoz-szovhozhoz, legjobb esetben a nyugati majorsági nagy mezőgazdasági farmok cselédi mezőgazdasági munkaviszonyhoz hasonló tagi munkavégzésen alapuló munkaszövetkezeti modell volt az általános.¹ Ettől tért el teljesen a nyugat-európai beszerző-értékesítő agrárszövetkezeti modellel egyező lengyel szövetkezeti rendszer, amelynek tagjai olyan egyéni gazdák voltak, akik önként, érdekeiket megfontolva csatlakoztak a szövetkezethez. A lengyel mezőgazdasági termelő szövetkezeti (tsz.) rendszer ugyanis teljesen középméretű egyéni gazdaságon nyugodott.²

¹ KAZANCEV (red.): *Pravo kolhoznoje szobstvenosztyi*. Moszkva, 1969.; STANEK, Imrich: *Landwirtschaft in Ost und West*. Umler Verlag, Stuttgart, 1973. 72-96.; Autorenkollektiv: *LPG-Recht*. Staatsverlag der DDR. Berlin, 1976.; STANEK, 1973. 172-185.; LUPAN, Ernst: *Drept cooperativ agricol*. Cluj-Napoca. 1971. E rendszernek, beleértve a magyar termelőszövetkezeti mozgalom első szakaszát is, Juhász Pál a az uradalmi gazdasághoz, a tagságot pedig a cselédséghez hasonlította helytállóan a Szövetkezeti Kutató Intézetben 1990-ben e témáról tartott konferencián. Közli PRUGBERGER Tamás: *Vállalati tulajdon, vállalati öngazgatás, polgári jogias munkajog*. Gazdaság és Társadalom, 1990/4. 82. Megjegyzésre kívánczik, hogy az 1970-es évek elején a Szovjetunióban és a szovjet kolhozokhoz hasonló bolgár tsz-modellben óriási koncentráció indult meg. A kolhozokból és a szovhozokból, valamint a bolgár tsz-ekből és állami gazdaságokból körzeti összevonással agrárripari kombinátokat, komplexumokat hoztak létre. Lásd: FICZERE Lajos – ID. TROCSÁNYI László.: *A gazdaságirányítás és a jogalanyiség a bolgár jogi irodalomban*. Jogtudományi Közöny, 1977/4.; PRUGBERGER Tamás: *A jogalanyiség strukturális felfogásának és megjelenésének alapproblémái a szövetkezetek gazdasági és szervezeti életében*. Szövetkezeti Kutató Intézet, Budapest, 1987. 30-33.

² Lengyelországban volt próbálkozás a kollektív munkaszövetkezeti agrárgazdálkodás kialakítására, azonban a gazdák ellenállása miatt ez sikertelen maradt. Továbbra is az egyéni-családi mezőgazdasági gazdasági modell maradt az uralkodó. Lásd: RICZLIK, Tadeus: *A termelőszövetkezetek egyes elméleti problémái és fejlesztési gyakorlat Lengyelországban*. Szövetkezeti Kutató Intézet, Budapest. 1971. 17-25.; további információ a Var-sóban székelő Lengyel Szövetkezeti Kutatóintézetbe töltött tanulmányúton, 1988 májusában. PRUGBERGER Tamás – TANKA Endre: *Kutatási jelentés*. Szövetkezeti Kutató Intézet, Budapest, 1988. jún. A csekély számú agrár munkaszövetkezetben a munkavégzés a jugoszláv ZADRUGA-éhoz hasonlít. Lásd: PRUGBERGER Ta-

Az eddig vázolt két rendszer között egy közbülső megoldást alakított ki a jugoszláv agrárstruktúra. A jugoszláv mezőgazdaságot ugyanis a kollektív nagyüzemi és az egyéni-családi gazdasági rendszer kombinációja jellemezte, ahol a mezőgazdasági szövetkezet, a ZADRUGA kettős jellegű volt. A ZADRUGA ugyanis a saját tulajdonában vagy az államtól örökhasználati joggal kapott mező-, és erdőgazdasági ingatlanokon és állattenyésztési, valamint géppark telepeken a saját gazdasággal nem, vagy megélhetésre nem kielégítő mértékben rendelkező ún. munkaszövetkezeti tagok dolgoznak munkaszövetkezeti tagsági jogviszony keretében. Ugyanakkor az egyénileg a saját gazdaságukban önálló vállalkozóként mezőgazdasági termeléssel foglalkozó tagok számára a ZADRUGA – ha oda önként beléptek – beszerző-értékesítő, valamint a francia CUMA-hoz hasonló gépkiszolgáló tevékenységet láttak el a szövetkezetek gépparkjával.³ A jugoszláv egyéni-kollektív ötvözetű mezőgazdaságnak ez a rendszere, mint egy leágazását jelentette az Edvard Kardjelj által kidolgozott és a titoista Jugoszláviában meghonosított⁴ öngazgatási modell társult munkaszervezeti rendszernek, ahol a termelő és szolgáltató iparban a mai üzemeknek megfelelő ipari munka-, illetve termelőszövetkezetek módjára tagi munkaviszonyban dolgozó kollektívák alkották a társult munka alapszervezeteket, amelyeknek a mai vállaltnak megfelelő társult munkaszervezethez kellett csatlakozniuk. A társult munkaszervezet, vagyis a vállalat a munkaszervezet gazdasági profiljának megfelelő több alap munkaszervezetből, vagyis üzemből állt össze. Lényegében ilyen társult munka alapszervezet volt a ZADRUGA munkaszövetkezeti része, míg a másik oldala a beszerző-értékesítő agrárszövetkezeti része volt.⁵

A magyar mezőgazdasági termelőszövetkezeti rendszer sok tekintetben hasonlított az itt leírt jugoszláv mezőgazdasági munka-, és beszerző-értékesítő szövetkezeti rendszerhez, a ZADRUGÁhoz. Miként a ZADRUGA is részben a nyugat-európai, valamint a japán mezőgazdasági munkaszövetkezetekhez, különösen az olasz földbélő munkaszövetkezetekhez, valamint a kisebb volumenű családi-szomszédi összefogású francia termelőszövetkezeti formához, a GAEC-hez, részben pedig a nyugat-európai államok szinte mindegyikében megtalálható mezőgazdasági beszerző-értékesítő szövetkezetekhez hasonlít –, így a magyar mezőgazdasági termelőszövetkezet is részben a Nyugat-Európában és Japánban ismert önkéntes csatlakozású munkaszövetkezeti formához. A háztáji gazdaságon keresztül pedig a magyar mezőgazdasági termelőszövetkezet (mg-i tsz) szintén a nyugati mezőgazdasági beszerző-értékesítő és (gép)kiszolgáló szövetkezeti típushoz hasonlított. Ugyanakkor az egyes termelői tevékenységekre specializálódott szakszövetkezetek pedig szinte teljesen beszerző-értékesítő és kiszolgáló tevékenységet folytató szövetkezeti formát alakítva működtek, mert a termelés, illetve a mezőgazdasági munkák legnagyobb része a tagok családi

más: *A munkavégzés és a dolgozói érdekvédelem szabályozása a vállalatoknál és a szövetkezeteknél*. MTA. Államtudományi Kutatói Programiroda, Budapest, 1987. 87-88.

³ ZUKANOVIC, Savo: *Zemljoradnočko zadrugarstvo u agrarnoj politici Jugoslavija*. NIP. Mala poljoprivredna biblioteka. Beograd, 1971. A hajdani jugoszláv szövetkezeti egyéni és kollektív agrárgazdálkodás segítésére megszervezésre került a francia CUMA-hoz hasonló géphasznosító szövetkezeti hálózat. Lásd: PRUGBERGER Tamás: *Tagsági megállapodások a szövetkezetekben*. KJK. Budapest 1979. 25-26.

⁴ KARDJELJ, Edvard: *Szamopravljanje drustvena svojna* (Selbstverwaltung und gesellschaftliche Eigentum). Beograd, 1973.

⁵ ROGGEMAN, Henry: *Das Modell der Arbeiterselbstverwaltung in Jugoslawien*. Rewija, Frankfurt am Main, 1970.

gazdaságában folyt és legfeljebb egy kis része a termékeknek az átvevő helyre történő leszállítása, a szortírozás és a csomagolás került közös munkavégzésként megszervezésre.⁶

Ezen túlmenően pedig a közös műhelyekben folyó munkavégzés is belső egyéni, vagy csoport vállalkozói átalány-elszámolásos rendszerben kezdtek megszervezni, ahol csak a belső egyéni és csoport-vállalkozási egységrendszerek a házi bedolgozású egyéni vállalkozásokhoz, a csoport jellegűek pedig az önálló jogi személyiségként megjelent kieszövetkezetekhez⁷ hasonlítottak. A növénytermesztés egy tekintélyes részét részesművelés formájában végezték el a tagok a saját háztáji gazdasági tevékenységükkel összekapcsolva, ahol mind a közös használatú termőföldeken a tagok között felosztott területen az általuk részesművelésbe vett és így megtermesztett növényi termékeket a saját háztáji földjeiken megtermelt termékekkel együtt adták át a szövetkezetnek. A szövetkezet pedig a részesművelésből származó termékeket és a háztájiból származókat a szabadpiacon kialakult átvételi áron vette át, csak az egyiket munkadíjként, míg a másikat vételárként számolta el. A végén már a közösben történő állattenyésztés egy része is a háztáji gazdasággal rendelkező tagokhoz került, mert különösen a kisállattenyésztés egy részét, de nagyobb állatokat, pl. borjakat is a tagok háztáji gazdaságába helyezte ki a szövetkezet felnevelésre, amit a szövetkezeti tagok a saját állataikkal együtt a saját háztáji gazdaságukban végeztek el. Ilyen módon a mg-i tsz. egyre nagyobb mértékben vált beszerző-értékesítő és kiszolgáló szövetkezetté, ugyanis a részesművelésben történő növénytermesztéshez szükséges növényvédő szereket, és az állattenyésztéshez szükséges tápszert, abraktakarmányt és gyógyszerzet egyaránt a szövetkezet szerezte be beszerzési és nem fogyasztói áron a háztájival rendelkező és a szövetkezet számára is a háztáji gazdaság keretei között végzett termelői tagi tevékenység számára.⁸

Ezzel párhuzamosan a jugoszláv öngazgatási rendszerhez hasonlóvá kezdett kialakulni az állami vállalati struktúra is, ahol a jogalkotó Sárközy Tamás koncepciójának hatására jogalkotási szinten is kétféle önkormányzati jellegű állami vállalati formává alakította át. Az egyik formájú állami vállalatnál az igazgató tanácsot az állami és a dolgozói paritásos összetételű küldöttekből álló testület képezte, amely állami jóváhagyással választotta meg az igazgatót, a másik pedig a teljesen önkormányzati jellegű, mintegy szövetkezetként, szövetkezeti önkormányzattal működő állami vállalat lett, ahol az igazgató tanácsot és az igazgatót, valamint a felügyelőbizottságot és annak elnökét a munkaviszonyban álló dolgozói kollektíva választotta meg.⁹ Az önkormányzati vállalatnak ez utóbbi formája kísértetiesen hasonlított azokhoz a francia önkormányzati vállalatokhoz, amelyek úgy ala-

⁶ Lásd: előző jegyzetet, továbbá: PRUGBERGER, 1979. 6.; PRUGBERGER Tamás: *A szocialista kisvállalkozás szövetkezeti formáinak jogi alapproblémái*. Szövetkezeti Kutató Intézet, Budapest, 1983.; PRUGBERGER, 1978. 89; PRUGBERGER Tamás: *A szövetkezet és a tagok vagyoni, valamint vállalkozási kapcsolatainak jogi kérdései*. Szövetkezeti Kutató Intézet, Budapest, 1985. 113-128., 129-131. A magyar szakszövetkezeti modell vonatkozásában lásd: SIMÓ Tibor: *A szőlő és gyümölcs-termelő (szak)szövetkezetek új modelljéről*. Szövetkezeti Kutató Intézet, Budapest, 1981.

⁷ Lásd: PRUGBERGER, 1983. és PRUGBERGER, 1985. PRUGBERGER Tamás: *A munkajog fejlődésének főbb csomópontjai napjainkig*. Valóság. 2014/6. 60.

⁸ PRUGBERGER 1979

⁹ SÁRKÖZY Tamás: *Gazdaságirányítás és vállalatok*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1979.; SÁRKÖZY Tamás: *Egy gazdasági reform sodrában*. Magvető Kiadó, Budapest, 1980. 110-115.; SÁRKÖZY Tamás: *A szocialista vállalatelmélet jogtudományi alapjaihoz*. KJK. Budapest, 1981.

kultak meg, hogy a cég tulajdonosai a vállalatot kevésbé nyereségesen működőnek ítélve, vagy a szükségessé vált technológiacserét túl költségesnek tartva fel kívánták számolni, azonban a dolgozói kollektíva állami segítséggel hosszú lejáratú hitelhez jutva meg tudta vásárolni a gyárat és az reorganizálva tovább tudták működtetni.¹⁰ Az 1970-es évek francia szocialista kormányzásának ezt a gazdaságpolitikáját a szociális piacgazdaságra és a jóléti államiságra (welfare society) orientálódott osztrák-német közgazdászok egy jelentős része javasolta e rendszert Európa más országaiban is megvalósítani.

Azzal azonban, hogy az 1990-es rendszerváltással felbomlott a Szovjetunióban és a hozzá kapcsolt volt KGST országokban összeomlott a kommunista gazdasági rendszer, az Amerikai Egyesült Államok (USA) egyedül álló nagyhatalommá vált politikai, katonai és gazdasági szinten egyaránt. Az amerikai liberális társadalom-, és gazdaságpolitikát az európaival szemben az jellemzi, hogy Európa államaiban a gazdaság és az állam viszonylagosan elkülönül egymástól. Az állam, különösen a szociális piacgazdasággal egybekötött jóléti államiság idején igyekszik szociálisan is gondoskodni állampolgáiról és ennek érdekében korlátozza a szolgáltató ipar és kereskedelem a fogyasztókat elnyomni és kihasználni akaró profitéhségét, valamint a munkavállalók kizsigerlését. E gazdaságpolitikájukban az európai államok korábban is igyekeztek a fogyasztói szolidaritást megvalósító fogyasztói szövetségi mozgalom felkarolásával és támogatásával, valamint a munkavállalói és a munkáltatói érdekvédelmi szervezetek háromoldalú (tripartit) érdekegyeztetési tárgyalásokon a munka világában a munkavégzés hatékonyságát a szociális követelményekkel összhangba hozni. A nyugat-európai államoknak ez a jóléti társadalmat megvalósító politikája különösen a II. Világháborút és gyarmatbirodalmaik elvesztést követően vált meghatározóvá.

Ezzel szemben az USA gazdaság-, és társadalompolitikáját továbbra is az a manchesteri kemény liberalizmus jellemezte, amely csak átmenetileg a II. Világháború alatt alakult át a Delano Franklin Roosewelt elnök által New-Dail-el. A háború befejezését követően ismét visszatért az USA-ban az a társadalom-gazdasági mozgás, amelyet a profitért való kíméletlen küzdelem és az egyik piaci szereplőnek és csoportnak a másik általi kiszorítása jellemez. Az érdekvényesítés nem érdekösszhang megvalósítására irányuló tárgyalások útján, hanem lobbyzással egybekötött érdekvényesítési küzdelem keretei között valósul meg. Gazdasági érdekeltsgű privátcsoportoknak részben gazdasági, részben állami intézményi fórumokon történő lobby harcának eredményeként a győztes privát csoport a közintézményeken keresztül érvényesítési akaratát, mely közintézmények egy része formálisan nem állami, hanem privát intézményi jellegű. Eklatáns példája ennek az USA nemzeti bankjának a szerepét betöltő FED. Ennél fogva a köz-, és a magánintézmények az USA-ban sok esetben összecsúsznak egymásba. Ugyanakkor a lobby érdekvényesítés mellett érvényesül azzal összekapcsolódva az un. „win-win” megegyezés is, amelyben mind a két fél győztesnek érezheti magát. Ennek pandantja Európában a kölcsönös engedményeken alapuló kompromisszumos megegyezés.

Minthogy az USA-nak a befelé álhumanista diktatúráját kifelé szociális tartalmú szocialista demokratikus centralizmusának hirdetésével sikeresen takart szovjet-orosz/KG-ST-blokk gazdasági és katonapolitikájától már tartani nem kellett, egyre offenzívebbé vált gazdaságpolitikája globális irányba fordulva egyre erőteljesebb mértékben az Európai

¹⁰ ZEHETNER, Karl: *Eine Genossenschaft expandiert. Selbstverwaltene Betriebe in Frankreich*. Mitbestimmung, 1981/1.

Gazdasági Közösség, majd Unió, valamint tagállamai szociális piacgazdasági és jóléti állami rendszerének (welfare societ) a felszámolására törekedett az Európában az amerikai globalizációs irányzatú neoliberalis gazdaságpolitikai aktorokkal együtt. Ez egyben azt is jelentette, hogy kezdetben burkoltan, majd egyre nyíltabban a posztkommunista közép-, és kelet-európai államok állami érdekeltségű vállalatai és tagi érdekeltségű agrárszövetkezeti piacainak a megszerzésére és e gazdasági szervezeteknek a a gazdasági versenyből való kiiktatására törekedtek. Ez alól egy volt KGST állam, Lengyelország jelentett kivételt, a többieknél ez a tendencia erőtelesebben, másoknál gyengébben érvényesült, ami attól függött, hogy mely állam milyen mértékben volt eladósodva az IMF-nek, a Világbanknak, valamint nyugat-európai és amerikai bankoknak és hogy a globalizáció irányában terjeszkedő multi-, és szupranacionális nagyvállalatok mennyire tudtak tért hódítani az egyes volt KGST. tagállamokban. Magyarország volt ebből a szempontból a volt KGST. országok közül a legsérülékenyebb a legnagyobb fokú eladósodottság okán és annál fogva is, hogy itt tudta magát legnagyobb mértékben átmenteni magát a korábbi „reál-szocialistának” mondott rendszer gazdaságpolitikai nómenklatúrája a nyugati segítséggel gyorsan megszervezett hazai neoliberalispárt, az SZDSZ segítségével. Ez utóbbi párttól és a neoliberalis globalista szabadpiaci rendszert előkészítő transznacionális euro-atlanti politikai erőktől függött, hogy a korábbi pozícióikat, vagy azok egy részét miként tudják megtartani. Ennek érdekében a volt „reál-szocialisták” Magyarországon mindenben kiszolgálták a kintről irányított „szabad demokrata” politikai erőket és együtt támadták az MDF-KDNP-KISGAZDA koalícióra épített első polgári Antall-Boross kormányt.

Ennek eredménye lett, hogy Magyarországon a privatizáció során a nyugat-európai cégek jóval értéken alul tudták megvásárolni az állami vállalatokat a múltból visszamaradt vezetőikkel összejátszva. Ugyanis Magyarországon az akkori csehszlovák privatizációs minisztériumhoz és a német TREUHAND-hoz, valamint területi/körzeti hivatalaikhoz hasonló¹¹ intézmény Magyarországon nem működött, hanem csak egy tárca nélküli miniszter „felügyelte” a privatizációs folyamatokat. Tevékenysége abban merült ki, hogy közzéadta a vállalkozásokból és volt gazdaságpolitikai, valamint vállalati vezetőkből, esetleg egyén vállalkozókból pályázat útján hozzávetőleg negyven főből álló privatizációt előkészítő stábot hozott léte, akik között közvetve felosztásra került az ország területe és akiknek a saját körzetükbe tartozó állami vállalatok vagyonát fel kellett volna értékelniük és a felértékelt vagyonnal együtt a rájuk bízott állami vállaltokat át kellett volna alakítaniuk részvénytársaságokká (Rt). A legtöbb könnyű-, főleg textil-, és élelmiszeripari hazai vállalatoknál nyugat-európai cégek már a rendszerváltozás előtt bedolgozói szerződéseket kötve a külföldi cégek a magyar vállalatokkal állították elő termékeiket, mert az itteni munkaerőnek jóval olcsóbb volt a munkadíja, mint a saját országában. E bedolgoztató külföldi cégek ezért tudtak megállapodni a megvételre kiszemelt állami vállalatok vezetőivel, hogy minél olcsóbban értékeljék fel a vállalatot vagyontárgyaikkal együtt. Ennek ellentételezése fejében garantálták számukra, hogy az általuk megvásárolt cégnél felső vezető helyettesi,

¹¹ GALGÓCZY Béla: *Pillanatkép a német privatizációról, elképzelések a Treuhand jövőjéről*. Gazdaság és Társadalom 1993/5.; GALGÓCZY Béla: *A nemzetgazdaság tulajdon-szerkezetének az átalakítása*. Mellékelve: *Treuhandgesetz*, 1994. MTA. Kéziratár.; PRUGBERGER Tamás: *A nyugat-európai és a közép-kelet-európai országok privatizációinak jogi rendezéséről*. In Cserba L. (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Gáspárdy László professzor 60. születésnapjára*. Novotni Alapítvány, Miskolc, 1997. 332-334.

vagy középvezetői beosztásban maradhatnak. Ez természetesen a legtöbbször csak addig állt fenn, amíg a kormány az adókedvezményt biztosította, mert amikor az lejárt, keletebbre mentek, ami még kedvezőbb feltételeket és még olcsóbb munkaerőt jelentett számukra. Azok a cégek, amelyek továbbra is Magyarországon maradtak, az adókedvezmény megszűnése után is megtalálták a számításukat az által, hogy működésük teljes tiszta hasznát ki tudták vinni az országból, ezen kívül pedig az 1970-es években már említett és az eladósodáshoz vezetett nyugati kölcsönfelvételeinkből reorganizált jól működő vállalatokhoz és azok piacához jutottak hozzá.¹²

Mind ez komoly hátrányokkal járt a magyar mezőgazdaságra, mind a mg-i tsz.-ekből kivált egyéni-családi gazdaságokra, mind az 1992. évi I. (szövetkezeti) és II. (átmeneti) törvénnyel klasszikus polgári szövetkezetekké átalakított mg-i tsz.-eknek, mind pedig azoknak a nagyvállalkozóknak, akik mint a mg-i tsz. volt vezetői, vagy kulcspozícióban ült szakemberei a tsz-ek szétverésében közreműködve jutottak hozzá a szövetkezeti vagyonhoz. Az történt ugyanis, hogy a nagyobb tsz-ek volt vezetői és kulcspozícióban volt szakemberei rábeszélve a szövetkezeti tagságot arra, hogy alakuljanak át Rt.-á, amire az átalakulási tv. lehetőséget adott és ad ma is.¹³ Így a tagok tulajdonába és rendelkezésük alá visszakerült belépéskori beviteli kényszerrel a szövetkezet használatába került földek és az un. „jutalékokkal” a tagok személyi tulajdonába került egyéb szövetkezeti vagyoni részesedések a szövetkezeti vezetők által javasolva a közgyűlésen titkos szavazással a szövetkezet Rt.-vé alakulásával átminősült részvényekké, amelyek a szövetkezet csődbe vezetésével teljesen elértéktelenedtek és így a tsz. volt vezetői a tagok részvényeihez és a tsz. vagyonához megvásárlással igen olcsón jutottak hozzá.¹⁴

Mind ez komoly hátrányokat okozott a magyar mezőgazdaságnak, mind a mg.-i szövetkezetekből kivált egyéni-családi gazdaságoknak, mind az 1992. évi I. tv.-el „klasszikus polgárivá” átalakított mg-i tsz-eknek, mind pedig a magyar és a hazánkban tartósan letelepedett nagy agrárvállalkozóknak. Utóbbiak közül a magyarok többségében a tsz-ek szétverésében közreműködve jutottak hozzá a szövetkezetek termőingatlanaihoz, többnyire a már említett Rt.-á alakulással a tagi részvények és részvényeké átkonvertált „jutalékoknak” szintén a már tárgyalt áron aluli megvásárlásán és a saját jutalékok kiváltásán keresztül. Azok a tsz-ek, amelyek az Antall-Boross polgári kormány és az azt felváltó Horn kormány időszakában lefolytatott e machinációk ellenére fennmaradtak, csak vegetálni tudtak, és visszasülyedtek a régi „reál-szocialista” tsz-i modellbe. Ebben közrejátszott az is, hogy az élelmiszeriparnak a privatizációjával főleg francia és olasz, a cukorrépa feldolgozásban pedig elsősorban osztrák és német érdekeltségű cégek új, nyugat-európai tulajdonosai az ottani termelők nyomására kénytelenek a feldolgozásra kerülő mezőgazdasági termékeket alapanyagként a saját hazájukból Magyarországra szállítani. Ezzel megszűnt a volt magyar tulajdonossal fennállt korábbi beszállítói együttműködés a hazai mezőgazdasági üzemek és az élelmiszeriparok között, ami számtalan családi mezőgazdasági üzemet vitt csődbe.

¹² PRUGBERGER, 1997. 338-351.

¹³ Bővebben lásd: PRUGBERGER Tamás: *Szövetkezeti státuskérdések jogi rendezése megváltozott gazdasági viszonyok között*. Szövetkezeti Kutató Intézet, Budapest, 1988. 79-83.; PRUGBERGER T – SZILÁGYI S: *A szövetkezeti jog kulcskérdései a gazdaság átalakításának folyamatában*. Miskolci Egyetem Civilisztikai tudományok Intézete, Miskolc, 1991. 99-100.

¹⁴ U. ott

Ebben közrehatott az is, hogy a nagy élelmiszert árusító áruház-láncok többsége a hazai eredetű zöldség-gyümölcs és tejtermékeiket az általuk bérelt termőföldeken maguk termelik meg, amire a magyar jog lehetőséget ad, mivel a termőföldbérletet a külföldiek részére lehetővé teszi. Ezen túlmenően ezek a multinacionális élelmiszer-árusító áruházláncok csak kis hányadban árusítanak magyar származású feldolgozatlan és feldolgozott élelmiszereket, nem úgy, mint a korábbi HANGYA beszerző-, és értékesítő szövetkezeti áruház-hálózat, amely kifejezetten a magyar termékek értékesítésének adott prioritást.

Nem sokkal a rendszerváltást követően, az Antall/Boross kormány idején, még Antall József miniszterelnöksége alatt szó volt a Hangya mezőgazdasági beszerző és értékesítő, valamint fogyasztói szövetkezeti hálózat újraélesztéséről. Hogy ez miként történjen meg, mások mellett magam is írtam erről, ami közzé tételre került a Miskolci Egyetem Jogi Kara Civilisztikai Intézetének egy erről is szóló kézirat gyanánt megjelent kiadványában.¹⁵ Társadalmi igény is lett volna rá, a szövetkezeti szakirodalom is foglalkozott vele, azonban a létrehozásával kapcsolatosan megindult szervezési munkálatokat Antall József leállította azzal, hogy az ezzel kapcsolatos szervezési munkálatok eredménytelenek lennének és nem érnék el kívánt céljukat. Ezt azzal indokolta, hogy a szocialista/kommunista időszaknak erőszakos mg-tsz szervezése, a magángazdaságok erőszakos felszámolása, a gazdáknak a szövetkezetbe kényszerbeléptetése, termőföldjeiknek, gazdasági épületeiknek, állatállományuknak, mezőgazdasági gépparkjuknak, vetőmag-, és takarmánykészleteiknek a szövetkezet részére történő kényszerátadása mind rossz emléket hagyott a parasztság, a falusi emberek körében. Ez az indokolás azonban már akkor sem állta meg a helyét. Az igaz, hogy mind az 1950-53 közötti első, mind pedig az 1960-63 közötti második mg-i tsz szervezés erőszakosan, a szovjet kolhoz-szervezés mintájára történt és az 1950-es és 60-as évek mg-i tsz-ei sokban hasonlítottak a szovjet kolhozokhoz és a szovjet kolhozokkal sok mindenben megegyező keletnémet, csehszlovák román és bolgár tsz-ekhez. Azokhoz hasonlóan a munkavégzés üzemen belüli csoportmunka volt munkaegység jóváírása mellett. A háztáji gazdaság mindenütt – így Magyarországon is – kiegészítő jövedelemszerzésre alkalmatlan konyhakert méretű volt és csak korlátozott mértékű háziállat-tartásra volt alkalmas.¹⁶ A környező KGST országok közül az NDK.-ban a mg-i tsz.-eket szakosították. Ugyanabban a községben növény-, és állattenyésztéssel foglalkozó mg-i tsz-t növénytermesztési szakszövetkezetté és állattenyésztési szakszövetkezetté bontották,¹⁷ míg a Szovjetunióban és Bulgáriában a kínaiakhoz hasonló agráripari kombinátokat hoztak létre egy-egy körzet tsz-einek az összevonásával, ahol a mi járásainknak megfelelő körzetek mezőgazdasági osztályaiból alakították ki a kombinát igazgatóságát.¹⁸ Csehszlovákiában és Romániában továbbra is a szovjet típusú kolhoz-, illetve a korai magyar mg-i tsz-hez hasonló agrártermelő szövetkezeti modell maradt meg egészen a rendszerváltásig. Míg a rendszerváltást követően a német újraegyesítéssel párhuzamosan a Treuhand és a mezőgazdasági szakigazgatás, valamint a tudomány segítségével valódi beszerző-értékesítő szövetkezetekké alakították át

¹⁵ PRUGBERGER Tamás: *A szövetkezet jogi intézményrendszere a gazdasági társasági jog áthatásának folyamatában*. In: A szövetkezeti jog kulcskérdései a gazdaság átalakításának folyamatában. Miskolci Egyetem, Civilisztikai tudományok Intézete, Miskolc, 1991. 60. s.köv.

¹⁶ L. az 1961. évi Mg.-i tsz. tvr-t

¹⁷ Autorenkollektiv: LPG-Recht,

¹⁸ FICZERE-ID TRÓCSÁNYI, 1977

a növény és állattenyésztő szakosított tsz.-eket,¹⁹ addig a többi itt említett KGST országban a volt tsz tagok gyorsan széthordták a szövetkezet vagyonát, vagy még az utolsó vezetés szétszította a tagok között a szerint, hogy ki mit és milyen értéket vitt a be szövetkezetbe „apportként”.²⁰ Hasonlóképpen esett szét ugyancsak többnyire széthordással a Jugoszlávia megszűnéséhez vezetett balkáni háború idején a ZADRUGA rendszer is. Gyanús ebben a szövetkezet vagyonának a széthordása volt, amellyel szemben nem volt ellenállás az állam részéről, sem azon nyugatról földet olcsón visszavásárló kitelepült erdélyi szászok, svábok és főleg angol mezőgazdasági nagyüzemek részéről. Ezek az agrárvállalkozók ezekben az államokban a termőföldforgalom teljes liberalizálása következtében óriási területeket tudtak a közép- és kelet-európai térségben megvenni, amelyet beültettek emberi, vagy állati fogyasztásra alkalmas kalászosokkal, majd beéréskor elhozva kamionon arató és cséplőgépeiket a learatott termést magvasítva visszavitték a saját hazájuk agrártelepeire. Mind ebből kitűnik, hogy a nyugati agrárvállalkozóknak egyáltalán nem állt érdekükben, hogy a szövetkezeti rendszer a helyi agrártermelők javára védőpajzsként fennmaradjon.

Ez a helyzet állt fenn Magyarországon is. A termőföldek árveréssel történő vételi lehetőségének meghirdetésekor az 1992. évi II. és III. tv. előírta, hogy a termőföldárveréseken szigorúan csak magyar állampolgárok és azok vehetnek részt, akik, vagy akiknek az ősei földtulajdonosok voltak az adott községben vagy ott dolgoznak. Ennek ellenére szinte valamennyi községben megjelentek a díllerek és nyíltan vásárolták meg a az árverésen részt venni jogosulttól az általa megvásárolt földet zsebszerződésekkel. E látványos jogsértésekkel szemben sem a községi önkormányzatok, sem az agrár-szakigazgatási szervek nem léptek fel, sőt az ellenzékben lévő neoliberais SZDSZ sürgette a zsebszerződések törvényesítését és a külföldiek ilyen módon illegálisan szerzett termőföld-használati jogának tulajdonosi minőségben történő legalizálását. Sőt az SZDSZ volt az az ellenzéki párt, amelyik bírálta az Antall-Boross kormányt azért, mer a KDNP. követelésére a parlament elé terjesztette a termőföld tulajdonáról, használatáról és forgalmáról szóló 1994. évi LV-ik tv-t, amelynek korlátozó előírásait a nyugati sajtó és a külföldi jogi szakirodalom is bírálta és bírálja a 2000-ben hatályba léptetett újat is, amely a korábbi korlátozó rendelkezéseken sokat lazított. Ez a neoliberais bírálat annak ellenére ma is fenn áll, hogy a régi tagállamokban hasonló korlátozások még mindig érvényesülnek és a termőföldtulajdonnak, öröklésnek, használatának és forgalmazásának bizonyos korlátozó előírásai még mindig fennállnak a helyben élő családi élömunkaerő létszámához vetítve.²¹

¹⁹ SCHWEIZER, Dieter: *Das Recht der landwirtschaftliche Betriebe nach dem Landwirtschaftliche Anpassungsgesetz*, 2. Aufl. Verlag Kommunikationsforum GmbH. Köln, 1994.

²⁰ Romániai és szlovákiai helyszíni információ 1992-93.

²¹ A legtöbb EU tagállam a földbirtoklás nagyságát továbbra is a gazda helyben lakásához köti, és feltételekhez köti a termőföldszerezést és helyállászakmai indokokkal korlátozza a földhasznosítással járó birtolást Lásd: PRUGBERGER Tamás: *A mező-, és erdőgazdasági földingatlan tulajdonának, használatának, hasznosításának és jogát ruházásuk szabályozásának lehetőségei az uniós jog tükrében*. In: Csák Csilla (szerk.): *Az európai földszabályozás aktuális kihívásai*. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2010. 211-238., ez ellen és különösen a magyar jogi szabályozással szemben lép fel az uniós és az emberjogi bírói gyakorlat. Lásd: SZILÁGYI János Ede: *Az Európai Unió termőföld szabályozása az Európai Bíróság joggyakorlata tükrében*. In: Csák Csilla (szerk.): *Az európai földszabályozás aktuális kihívásai*. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2010.269-281. és RAISZ Anikó: *Földtulajdonjogi és földhasználati kérések az emberjogi bíróság gyakorlata tükrében*. In Csák Csilla (szerk): *Az európai földszabályozás aktuális kihívásai*. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2010. 241-254. A legtöbb állam

Ilyen körülmények között most már érthető, hogy Antall József miért volt közömbös a szövetkezet intézményével szemben. Míg ugyanis a kontinentális Nyugat-Európában a közepes, vagy annál nagyobb, de áttekinthető családi farmtípus, a „family farm” az uralkodó, amely csak a mezőgazdasági főszezonban dolgozik meghatározott időre felvett alkalmazottakkal, addig az európai és transzatlanti angolszász agráriumban a határozatlan időre felvett munkásokkal dolgozó nagyméretű ún. „contract farm” az uralkodó.²² A globalizált neoliberális agrárgazdálkodás ezt a modellt követi és ezt kíváná Európában is elterjeszteni, mert ez állna összhangban a különböző élelmiszereket dömpingben és nagy tételekben előállító élelmiszeripari és élelmiszerkereskedelmi cégek érdekeivel. Eme erős gazdasági és pénzügyi cégbirodalomnak a állt és áll ma is érdekében a piac teljes liberalizálása, amely koncepciónak megfelelően ez a fősodrású (mainstream) irányzat az Európai Unióval eltöröltette antihumánus módon a non profit cégek állami támogatását és így a szövetkezetekét is.²³ Mind ez oda hatott, hogy Nyugat Európának főleg a germán jogrendszerhez tartozó országaiban, mindenek előtt Ausztriában, Németországban és Hollandiában, egy erőteljes szövetkezeti koncentráció ment végbe. Így pl. Raiffeisen mezőgazdasági beszerző és értékesítő szövetkezetek teljesen kiürülte, és csak névlegesen maradtak meg. Ugyanis minden tevékenységüket átvették a növényvédő-szereket, a takarmányfeleségeket, a mezőgazdasági kisgépeket, de a nagyobbakat is árusító Raiffeisen áruházak, de ugyanez játszódott le a Raiffeisen típusú szövetkezetekkel, amelyek helyi boltjai helyett körzeti Raiffeisen áruházak, áruház-láncok jöttek létre, amelyek szövetkezeti Rt. formájában működnek. Ezek az áruházak és áruházláncok bár szövetkezeti Rt.-ként működnek, azonban erőteljesen háttérbe szorítva a szövetkezeti elveket. Hasonló a helyzet a skandináv államokban, különösen Svédországban.²⁴ Antall József ennek tudatában nem támogatta a hazai agrárszövetkezeteket, noha tudta, hogy a falusi lakosság jelentős része mellette foglalt állást, egyrészt mert biztos munkahelyet jelentett számára, másrészt pedig, mert a közös vállalkozást sikeresen kötötte össze a tagok saját vállalkozásával. A magyar agrárszövetkezeti modell tehát jól működött és annak tönkre tétele a külföldi érdekeket nyíltan kiszolgáló SZDSZ-nek és az MDF ama liberális szárnyának volt az érdeke, mely az MDF-ből kiválva, megalkotta az MDMP-t. Az Antall-Boross kormány Földművelésügyi Minisztériumának politikai államtitkársága ugyanis a nagyvállalkozási agrárgazdaságokban és a nagy volumenben élelmiszert előállító és nagy forgalmat lebonyolító külföldi kereskedelmi cégekben volt érdekelt. Ezért alakult ki a magyar agrárstruktúra két ellentétes pólusúvá egészségtelen módon úgy, hogy van kevés óriásgazdaság és igen sok életképtelen, vagy alig életképes kicsi, vagy annál is kisebb törpegazdaság. Egy szociálisan valamennyire is érzékeny és egészséges társadalmi működésre valamennyit adó kormánynak alapvető érdeke, hogy hatékonyá tegye a mezőgazdaságnak ezt a közegét,

az agrárgazdaság öröklését helytállóan speciálisan az agráriumban igényei szerint szabályozza, míg Magyarország nem. Lásd: HORNYÁK Zsófia: *A mezőgazdasági földek öröklése*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2019. 124-134.

²² STANEK, 1973. 150-159., 160-176., 114-132.

²³ PRUGBERGER Tamás: *A szövetkezeti társaság állami elismerésének és támogatásának problematikus pontjai a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége és az Európai Unió szemlélete szerint*. Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Iuridica et Politica Tomus XXV/2. (2007) 692-704.

²⁴ PRUGBERGER Tamás –SZILÁGYI Sándor.: *A szövetkezeti jog kulcskérdései a gazdaság átalakításának folyamatában*. Miskolci Egyetem Civilisztikai Tudományok Intézete, Miskolc, 1991. 61-63.

amelyet csakis szövetkezeti együttműködéssel lehet megvalósítani. Ez az, ami a globalizált nagyméretű farmgazdaságoknak, élelmiszeriparnak, valamint élelmiszerkereskedelemnek nem áll érdekében, mert a szövetkezet vállalkozói profitot mérséklő módon a láncolat kezdő és végpontját, a termelői és a fogyasztói érdekeket védi.

Ezért volt, hogy a rendszerváltást követően nem találtak visszhangra azok a szakirodalomban publikált javaslataim, amelyek arra irányultak, hogy azok a mg-i tsz-ek, amelyekben a tagok vagy azok egy része hajlandó kollektív közös tevékenységet végezni, maradjanak meg az immár vegyes jellegűvé vált munka-, és beszerző-értékesítő, valamint kiszolgáló vegyes típusúvá váló agrárszövetkezetben. Ugyanakkor ez a szövetkezet éppen e vegyessé alakult típusánál fogva azon volt munkaszövetkezeti tagjainak a tagsági viszonyát kizárólag beszerző-értékesítő és kiszolgáló tartalommal fenntarthatta volna, akik a szövetkezetből a nekik járó földet és egyéb vagyontárgyakat teljesen kivéve önálló egyéni családi gazdaságot alapítottak.²⁵

2. Az agrárszövetkezeti ágazat előtt álló lehetőség és feladatok a mai társadalomgazdasági helyzetben

Azzal, hogy Donald Trump az USA elnökévé vált, valamelyest emberbarátibbá vált demokráta párt által preferált óriásvállalati erőfölényén alapuló globális szabadpiaci rendszer, amely elvette a gazdasági életteret a kisebb cégektől és maga alá gyűrte a kis-, és közép-polgári réteghez tartozó fogyasztói társadalmat. A totális nagyvállalati koncentráció és centralizáció helyett, amelynek eredményeként az iparnak az olcsó munkaerőt jelentő fejletlen, vagy kevésbé fejlett államokba történt kihelyezése következtében óriás „rozsdamezők” alakultak ki és ezért gazdasági ösztönzőkkel igyekszik visszatelepíteni a külföldre távozott cégeket. Azzal pedig hogy a kis-, és közepes cégeket támogatja és a demokratákhoz képest erőteljesen kívánja bevonni a gazdaság vérkeringésébe, a korábban az USA-ban is jelentős szerepet vitt mezőgazdasági beszerző-értékesítő, gépkiszolgáló, valamint tanácsadói szolgálatot folytató szövetkezetek²⁶ az utóbbi az utóbbi időszakban kezdenek megint előtérbe kerülni. Európa déli államaiban az agrár szövetkezetek jelentősége nem csökkent. Az olasz földbérlő szövetkezetek és a spanyol Mondragon szövetkezetek jelentősége a világ hatalmi helyzetének egypólusúvá válását követően sem változott és ugyanígy nem vesztek jelentőségükből Franciaországban, Németországban és Ausztriában sem az agrár szakszövetkezetek, mint amilyenek a borászati szövetkezetek, a korábbi időkkel egyezően ma is egzisztálnak és ugyanígy a szövetkezeti jelleggel működő gépi körök is.²⁷

²⁵ PRUGBERGER Tamás: *Szövetkezet átalakítás és földtulajdonrendszer*. Borsodi Szemle, 1990/2. 67.

²⁶ STANEK, 1973. 129-130.

²⁷ PEDRINI, Palmieri: *Das Produktionsgenossenschaften in Italien, dargestellt am Beispiel bestimmter landarbeiter Genossenschaften*. Zeitschrift für des gesammte gesammte Genossenschaftsweswn, 1976/1.; MONDRAGON, C. Carasco: *A modell or masquerade?* Coop News, Manchester. N0. 16.10. 1985. (Annotáció: Szövetkezés, 1981/1. 64.); MODUSEVSKIJ, A.: *Problema rezvutye kooperacii v Portugalie*. (Annotáció: Szövetkezés, 1987/1. 54-55.); PIKALO, A. – WEIMAR, R. – WINKLER, W. (hrsg.): *Agrarrecht in Europa. Droit Agrarie in Europea. Agraricultural law in Europe. Berichte des XIV. Europäischen Agrarrechtskongresses und Colloquiums des Comité Européen de Droit Rural (CEDR) in Salzburg, 22.-26. September 1987*. Verlag Peter Lang, Frankfurt/M., Bern, New York, Paris, 1991. 178, 243.

Hogy Magyarországon is előtérbe kezdenek kerülni a szövetkezetek, mutatja az, hogy egyre több község polgármesteri hivatala szervez olyan munkai ingyenes falusi komplex termelő és beszerző-értékesítő szövetkezetet azon munkanélküli lakosai részére, akik szakképzettség, szakképesítés hiányában nem tudnak elhelyezkedni. Itt pedig előtérbe kerül a tagsági munkavégzés módja és mikéntje, valamint az ezzel összefüggő kutatás, amelyet mint a Szövetkezeti Kutató Intézet korábbi tudományos kutatója több munkámban az 1980-as években részletesen elemeztem. Az ezekkel összefüggő nézeteimet az újabb megjelenési formáival együtt a „Családi Jog” és a „Pécsi Munkajogi Közlemények” c. folyóiratokban részletesen elemezve, az időközben szükségessé vált módosításokkal együtt újból összefoglaltam.²⁸

Megítélésem szerint azonban a munkavégzéssel történő tagi személyes közreműködést, ami korábban a szövetkezeteknél elsődleges volt háttérbe szorítja az agráriumban is a szövetkezettől történő termeléshez szükséges alapanyagok beszerzésével, a termeléssel összefüggő gépi szolgáltatásaik igénybevételével és a termékeknek a szövetkezeten keresztül történő értékesítésével megvalósuló személyes tagi közreműködés. Most a korábbi helyzetnek a megfordítottja áll elő, vagyis az, hogy a beszerző-értékesítő szövetkezet lenne az uralkodó és ez egészülhetne ki munkaszövetkezeti jelleggel olyan tagok esetében, akiknek gazdasága nem elég nagyméretű ahhoz, hogy annak jövedelméből saját magát és családját el tudná tartani. Ezért az agrárszövetkezeteket olyanként kellene kialakítani, hogy azok kombináltként elsősorban az egyéni gazdák beszerző-értékesítő szövetkezetei lennének. Ezekhez az önálló egzisztencia fenntartására nem alkalmas kisegítő gazdaságok tulajdonosai, valamint a saját gazdasággal egyáltalán nem rendelkezők csatlakozhatnának tagsági munkajogviszonyt létesítve a szövetkezethez olyan esetben, ha pl. részarány-, vagy más jellegű haszonbérlet, vagy az államtól, önkormányzattól tartós használatra átengedett földterület és/vagy más üzem, állattenyésztési, vagy gépi kiszolgáló a rendelkezése alatt áll. Ugyanakkor itt nem kellene elhatárolást tenni a szerint, hogy ki az egyéni gazdasággal rendelkező beszerző-értékesítő és esetleg más, pl. gépi kiszolgálást igénybe vevő tag, és ki a szövetkezettel teljes mértékben vagy részben személyes közreműködéssel munkát végző tag. A személyes közreműködéssel munkát végző tagokat azonban az önálló gazdasággal rendelkező és így a szövetkezet vállalkozói és anyagbeszerző, valamint termék értékesítői szolgáltatásait vállalkozói megrendelés igénybevételével, valamint adásvételi jellegű jogügylet-létesítéseken keresztül történő személyes közreműködéssel tagsági viszonyban állókkal az egyenlő bánásmód elve alapján szükséges kezelni. Ez „analógia legis” útján levezethető a részmunkaviszonyban, valamint a határozott időre kötött munkaviszonyban álló dolgozóknak a teljes munkaidőben és a határozatlan időre szóló munkaviszonyban álló munkavállalókkal minden vonatkozásban egyező elbírálást előíró európai közösségi, illetve uniós diszkriminációt tiltó és esélyegyenlőség biztosítását előíró irányelvek, valamint az egyenlő bánásmódról szóló 2003 CXV. tv., továbbá a Munka Törvénykönyvének 12. §-a alapján. Erre tekintettel az egyéni gazda tagok vállalkozási jellegű szolgáltatásokat megrendelő, valamint a terményeladási és vetőmag, stb. vételi szerződéseit, továbbá a pályázatok elkészítésével kapcsolatos megbízásait a szövetkezet a Ptk. adás-vételi, vállalkozási, és megbízási szerződésekre vonatkozó előírásainak a figyelembe vételével kötheti meg, és ugyanígy a személyes közreműködést jelentő munkavégzést is az Mt. alapul vételével.

²⁸ PRUGBERGER Tamás: *A munkával összefüggő jogviszonyok változása és a család*. Családi Jog 2015/3. 1-9.

Azonban mind a két félnek a szövetkezeti elvek alapján a szövetkezeti önszegély és a tisztességes haszon melletti ár, illetve díjazás mellett kell megkötniük valamennyi itt említett személyes tagi közreműködést jelentő szövetkezeti tagsági jogügyletet, ide értve a tisztességes haszonnál nem magasabb ellenértéket jelentő beszerzési és értékesítési adás-vételi árakat, vállalkozási és megbízási, valamint munkadíjakat egyaránt.

Az agrárszövetkezetenek egy ilyen rugalmas kombinát formájára azért lenne szükség Magyarországon, mert az Antall/Boross polgári kormányának és a folytatását e téren jelentő bal-liberális Horn kormányának erősen vitatható agrárpolitikája következtében egy vékony rétegű nagygazdaság és egy valamivel vastagabb rétegű életképesnek mondható közép méretű gazdaság mellett nagyszámú nem, vagy csak kevésbé életképes kis-, és törpe gazdaság jött létre. Ott, ahol vegyesen vannak közép-, és kisméretű gazdaságok, a megoldás az itt leírt kombinált agrárszövetkezeti modell jelentheti. Ahol viszont csak törpe, vagy kevésbé életképes kisgazdaságok vannak, szóba jöhetne a francia GAEC-hez hasonló olyan agrárszövetkezet, ahol a tagok egyesítve saját gazdaságaikat egy életerős közös gazdaságot tudnának létre hozni és vinnék részben a környező piacra a termékeiket és beszerző-értékesítő szövetkezetekkel, valamint gépkiszolgáló szövetkezetekkel is termékértékesítés, valamint nyersanyag-beszerzés, aratás és cséplés tekintetében jogügyleteket létesíthetnének. Ezekbe a szövetkezetekbe bekapcsolódnának jogi személyiséggel rendelkező tagokként a helyi katolikus plébániák, görög katolikus és protestáns parohiák, valamint a helyi önkormányzatok, amelyek személyes közreműködésként pénzügyi hozzájárulással, és termőterület vagy más ingatlan rendelkezésre bocsátásával valamint szervező tevékenység kifejtésével járulnának hozzá a szövetkezet működéséhez. A szövetkezeti gazdálkodásnak ezt a formáját jól lehetne még alkalmazni olyan településeken is, ahol képzettség nélküliségükből eredően olyan szociálisan lecsúszottak élnek, akik a közre kevésbé hasznos improduktív közmunkából és segélyekből tartják fenn önmagukat. Az ilyenek szövetkezetét, és szövetkezeti foglalkoztatását a községi önkormányzatnak, valamint a helyi szintű egyházszervezetek valamelyikének, esetleg közösen együttműködve kellene kézbe vennie, termékeket pedig lényegében az általuk üzemeltetett helyi boltokban kellene értékesíteni vagy a környező gazdasági központ piacára vinni. Azzal, hogy ilyen módon bekapcsolásra kerülnének a társadalom vérkeringésébe, a képzetlenségük miatt eddig csak segélyeken és improduktív látszat közhazsnú munkatevékenységet végzők önbecsülését is növelni lehet.

Visszatérve még a tagi foglalkoztatásra, helyes az lenne, ha a szövetkezet ügyvezető tisztségviselője, mezőgazdasági ágazati szakvezetői és szakemberei, valamint kereskedelmi és pénzügyi irányítója és a neki beosztott adminisztratív munkatársak munkaviszonya is szövetkezeti jellegű lenne, amelynek tartalmát szintén az Mt. előírásai tölthetnék ki, ide értve a vezető alkalmazottakra vonatkozó rendelkezéseket is. Lényeg csak az, hogy az ilyen tagi munkaszerződés keretében dolgozó pozitív diszkriminációban részesülne az előléptetés terén, a gazdasági okból történő létszámleépítés esetén az utolsók között kerülnének elbocsátásra. A tagi munkavégzéssel kapcsolatos foglalkoztatási viszonyok, vagyis a közös munkában történő részvétel kisebb létszámú szövetkezet esetén a jövedelem munkadíjazása kijelölt részének a végzett munka aránya szerinti elosztásával is megvalósulhat. Ezt a megoldást az agrárszövetkezetek hazánkban is alkalmazzák. A mezőgazdasági szövetkezetekben a munkavégzés történhet a szövetkezet telepén, de történhet otthon a korábban háztájinak mondott tagi gazdaságban (homework, Heimarbeit) részesművelés, valamint átalány-el-számolási jellegű belső vállalkozás formában a napi 10 órás mezőgazdasági munkavégzés

és inkább az egy éves, mint a három éves munkaidőkeret szabályainak az alkalmazása mellett.²⁹ Ugyanígy a szövetkezet szakmai és adminisztratív vezetői és beosztotti munkát végző dolgozói, ha a munkaviszonyukon kívül még tagsági jogviszonyban is állnak a szövetkezettel, a kötelezően és a fakultatívan jegyzett részjegyük után az év végén a nyereség mértékétől függően osztalékban kell, hogy részesüljenek. Ezen kívül pedig a vásárlások és értékesítések, valamint a szolgáltatások igénybevételének az értéke alapján a szövetkezet működésében ilyen módon történő részvétel alapján, ahogy a tagoknak vásárlási és értékesítési, valamint szolgáltatás-megrendelési visszatérítés jár, a közös munkavégzésbe tagi munkajogviszonyban állók, valamint a kollektív munkában más módon résztvevő tagok részére is ki kellene alakítani az éves munkával arányos visszatérítést is.

Kimutatott tény, hogy a mezőgazdaságban igen lényeges a növénytermesztés terén az időjárásnak való kitettség, az állattenyésztés esetén pedig a járványos megbetegedések veszélye okán a több lábon állás. Emiatt a gazdaságok jelentős része mind az állattenyésztés, mind a növénytermesztés területén több növényféléseggel, az állattenyésztés területén pedig több állatfaj tartásával foglalkozik. Ennek figyelembe vételével indokolt lenne fokozatosan átállni a mezőgazdasági szövetkezetek szakosítására is. Ez azt jelenti, hogy azok a gazdaságok, amelyek többféle mezőgazdasági termelői tevékenységet folytatnak, a mezőgazdasági termelői ágazatának megfelelő több szakosított beszerző és értékesítő mezőgazdasági szakszövetkezettel párhuzamosan létesíthetnek tagsági jogviszonyt. A rendszerváltást követően már elindult egy ilyen folyamat, miként a HANGYA beszerző és értékesítési szövetkezeti forma is, azonban a már említett szövetkezet-ellenes gazdaságpolitikai légkör következtében mind a kettő csakhamar kifulladt.

Szólni kell még az európai mezőgazdasági szövetkezetről is, amelynek időszerű problémáival Réti Mária foglalkozott.³⁰ Európai szövetkezetről akkor beszélünk, ha a szövetkezetnek nem minden egyéni gazdasággal rendelkező tagja, vagy gazdasága, illetve gazdaságának egy része nem egy tagállamon belül van, hanem más tagállamban is jelen van. Ilyen esetben a szövetkezet belső szervezet viszonyaira elsősorban az európai szövetkezeti társulásra vonatkozó 1435/2003. sz. rendelete az irányadó. A tagoknak a szövetkezet működésében való személyes részvételét jelentő beszerzéssel, értékesítéssel és szolgáltatás megrendeléssel kapcsolatos adásvételi és vállalkozási, megbízási jogügyletre elsősorban a tag és a szövetkezet megállapodása vonatkozik. A nemzetközi magánjog szabályai szerint, ha a felek között a szerződés tartalmában nincs külön megállapodás, mind anyagi, mind pedig eljárásjogi téren a „lex fori” az elsődlegesen irányadó. A „lex fori” főszabályként a szolgáltató székhelyének a joga. Ezért, ha nincs ellentétes megállapodás vagy belső szabályzati előírás, anyagi és alaki jogi tekintetben egyaránt az ügy urát jelentő szolgáltató székhelye szerinti állam joga érvényesül. Ugyanez a helyzet jogszociológiailag a tagsági munkaviszony esetében is, ahol ellentétes megállapodás hiányában az előbb említett jogügyletek szolgáltatóihoz hasonlóan szintén a munkát adó, illetve a foglalkoztató szövetkezet központja az irányadó. Ha azonban a szövetkezet több üzemből vagy telephelyből áll és

²⁹ Lásd: a 2018: CXVI. tv.-, amely módosítva a 2012. évi Mt-t a munkaidőkeret 6 hónapos felső határát 3 évre módosította

³⁰ RÉTI Mária: *A határokat átívelő „Európai Szövetkezet (SCE) szabályozása (2006. évi LXIX. Tv.)*. In Fekete József (szerk.): *A szövetkezetek szabályozása Magyarországon (1875-2008)*. Szövetkezeti Kutató Intézet, Budapest, 2009. 431-454.

azok fel vannak jogosítva beszerző-értékesítő, valamint munkaszerződés megkötésére, akkor a „lex fori”, vagyis az elsőbbséggel alkalmazandó jogforrás és az ügy ura a telephelyen van és ezért ilyen esetben, ha a központ és a telep székhelye másik államban van, akkor ellentétes megállapodás hiányban a telep államának jogát kell elsőbbséggel alkalmazni.³¹

3. A szövetkezeti hitelintézeti integrációs modell

A szövetkezeti viszonyokat szabályozó rendelkezések³² alapján a szövetkezetek különböző típusba sorolhatók a főtevékenység végzésének jellege alapján. A szövetkezeti mozgalom kezdetén egyes országokban különböző típusú szövetkezetek alakultak meg elsőként (fogyasztási, hitelszövetkezetek, munkaszövetkezetek stb.) és a későbbi fejlődéstörténet során is megállapítható, hogy az egyes típusok dominanciája korszakonként eltérő változáson mentek keresztül. A hazai szövetkezeti szabályozás nagymértékben meghatározta a szövetkezeti típusok létjogosultságát.³³

A pénzügyi szférában működő szövetkezetek közé sorolhatók a szövetkezeti hitelintézetek, mint gyűjtőfogalom, amely a hazai szabályozásban a hitelszövetkezeteket és a takarékszövetkezeteket foglalja magába. Ennek megfelelően szövetkezeti alapokon szerveződött formáról beszélhetünk, amely pénzügyi tevékenység végzésére jogosult. A pénzügyi szférában működő szervezeteket általában tőkeegyesítő jellegű, profitorientált társaságok. Ezzel szemben a szövetkezeti hitelintézetek esetében a szövetkezeti alapokon álló személyegyesítő jellegű jogi személyek tevékenykednek a pénzügyi viszonyok között. Kettős természetüket kifejezi a jogi szabályozásban rejlő kettősség is, azaz a szövetkezeti jogi szabályozás és a pénzügyi tevékenységre vonatkozó jogi szabályozás egysége. Ezt

³¹ Vörös Imre: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga, II. kötet*. KRIM Bt., Budapest, 2004. 82-89.

³² A szövetkezetek jogi szabályozási struktúrája az utóbbi években átalakult Magyarországon. Míg korábban a szövetkezeti szervezeti és vagyoni viszonyokat külön kerettörvény szabályozta általános jelleggel (1992, 2000, 2006 években) addig 2013-tól az általános szabályozás a Ptk. (2013. évi V. törvény) szintjén valósul meg, az általános rendelkezések mellett egyes szövetkezeti típusok tekintetében külön jogszabályi rendelkezéseket, ún. ágazati szabályozásokat is figyelembe kell venni, alkalmazni kell. Ilyen speciális szabályozási kör jelenik meg a 2006. évi X. törvényben, a szövetkezetekről szóló törvényben, amely az iskolaszövetkezetekre, szociális szövetkezetekre, agrárgazdasági szövetkezetekre vonatkozó különös szabályokat tartalmazza. A törvényben szabályozott sajátos szövetkezetekre a 2006. évi X. törvényben foglalt eltérésekkel kell a Ptk. szövetkezetekre vonatkozó rendelkezéseit alkalmazni. Hasonló következtetésre juthatunk a pénzügyi szférában működő szövetkezetekre vonatkozó jogi szabályozás elemzésekor. A (szövetkezeti formában is működő) pénzügyi intézményekre vonatkozó speciális rendelkezéseket a 2013. évi CCXXXVII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló törvény (Hpt.) rögzíti. A pénzügyi intézményre a Ptk. jogi személyekre vonatkozó rendelkezéseit, a Hpt. törvényben foglalt eltérésekkel szükséges alkalmazni. Ezt a generális-speciális szabályozási viszonyt rögzíti a biztosítási tevékenységről szóló 2014. évi LXXXVIII. törvény is, amikor kimondja, hogy a szövetkezeti formában működő biztosító és viszontbiztosító esetén a Ptk. szövetkezetekre vonatkozó előírásait az e törvényben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. A lakásszövetkezetekről szóló 2004. évi CXV. törvény a Ptk.-val fennálló mögöttes szabályozási viszonyát úgy fogalmazza meg, hogy a lakásszövetkezetekről szóló törvényben nem szabályozott kérdésekben a Ptk. rendelkezéseit kell alkalmazni. Az előző pontban tárgyalt Európai Szövetkezetre (SCE) alkalmazandó jog esetén is látható a Ptk. mögöttes alkalmazási lehetősége.

³³ RÉTI Mária: *A magyar szövetkezeti jog hatályos szabályairól a Polgári Törvénykönyv rendelkezéseire figyelemmel*. Szövetkezés, 2015/1. 42-67., 26.

az egységet a jogi szabályozás viszonyrendszere teremtette meg, mely szerint a pénzügyi szabályanyag, mint speciális áll szemben a szövetkezeti normaanyag generális alapjaival illetőleg kiegészíti azt.

A hazai takarékszövetkezetek szervezési elvei és fejlődési tendenciái elemzésének kiindulópontja annak rögzítése, hogy a takarékszövetkezetek alapítását az indukálta, hogy a hitelszövetkezeti rendszer megszüntetésekor (1952) nem volt olyan infrastruktúrájú szervezet, amely a vidék pénzügyi szolgáltatásokkal való ellátását helyben lett volna képes megoldani. Különösen a betétgyűjtés tekintetében bírt jelentőséggel a takarékszövetkezeti rendszer felállításának szükségessége (1956). A takarékszövetkezetek szigorú, jogszabályok által behatárolt működési feltételei történeti fejlődésük során liberalizálódott, tevékenységi körük szélesedett. Az 1990-es évekre a legkiterjedtebb hálózattal rendelkező pénzügyi intézményként tartották nyilván a takarékszövetkezeteket, amely országos lefedettséget volt képes biztosítani a pénzügyi szolgáltatások terén. Bankszerűen működő szervezetként a vidéki lakosság, kisvállalkozások, önkormányzatok pénzügyi szolgáltatóivá váltak.

A figyelem középpontjában az 1990-es években létrejött integrált szövetkezeti hitelintézetek vizsgálata állt. Az integrált szövetkezeti hitelintézetek létrehozása – a nemzetközi trendekre figyelemmel – a szövetkezeti bankrendszer kialakítását jelentette. A szövetkezeti bankrendszerek a nemzetközi porondon – hazánktól eltérően – hitelszövetkezeti alapon épültek fel, bár struktúrájukban eltérően modellezhetők.³⁴

Az integráció motivációs és integrációs célja alapján az integrált szövetkezeti hitelintézetek rendszer gazdasági integrációjának tekinthető, amelynek különböző fejlődési fázisai különböztethetők meg. Az első periódus (1993-1998) a veszélyek elhárításának a korszaka, amelyben a szervezeti keretek kerültek kialakításra. A korszak központi kategóriájaként az intézményvédelem emelhető ki, amelynek zászlaja alatt fő cél és feladat a válságmegelőző- és elhárító tevékenység alapjainak megteremtése. Ennek során feltárták azokat a veszélyforrásokat, amelyek a válság kialakulásához, a gazdálkodási eredmények romlásához vezethetnek. A felügyeleti tevékenységnek ebben a tevékenységben kiemelkedő szerepe volt. A második szakasz a modernizációs szakasz, a lehetséges esélyekre koncentráció időszeke. Alapvető modernizációs célként került megfogalmazásra a szövetkezeti alapon működő pénzügyi intézmények piaci szerepének növelése, a bankbiztonság erősítése, illetőleg a vidéki gazdaság és társadalom igényeihez igazodó pénzügyi szolgáltatási korszerűsítés. Ennek érdekében a szervezeti kereteket uniformizálták, a központi szervek együttműködése szorosabbá vált, az ellenőrzés és az állami szervek szerepe erősödött. A harmadik fázis már a XXI. század szabályozási környezetét jelenti, melyben megvalósult a kötelező integrációs modell (2013), bővült a szövetkezeti hitelintézet elnevezés gyűjtőfogalmába tartozó szervezetek formája. 2013. évben teljesen új integrációs rendszer került kialakításra, amelyben átalakításra kerültek a központi szervek és a központi szervezetrendszer valamint a szövetkezeti hitelintézetek viszonya. Átértékelődött a szövetkezeti hitelintézet, mint

³⁴ Hazánkban a szövetkezeti hitelintézetek rendszer illetőleg a szövetkezeti bankrendszer takarékszövetkezeti alapokon áll. A hitelszövetkezetek száma csekély, számszakilag is meghatározó szerepe a takarékszövetkezeteknek van. Ezzel szemben Nyugat-Európában a szövetkezeti bankrendszerek hitelszövetkezeti alapokról fejlődtek ki. Magyarországon a szövetkezeti mozgalom gyorsan reagált a nemzetközi folyamatokra és a XIX. század második felében megalakultak a pénzügyi szférában működő szövetkezetek is. Ha 1952-ben állami akarattal nem szüntették volna meg a hitelszövetkezeteket, a nemzetközi trendeknek megfelelő szervezeti struktúrával fejlődhetett volna a rendszer.

gyűjtőfogalom tartalmi meghatározása. 2012-ben 130 szövetkezeti hitelintézet működött Magyarországon, amelyből 4 db hitelszövetkezetként.

A szövetkezeti hitelintézetek nemzetközi porondon is olyan közegben tevékenykednek, amely nem nélkülözi az erős piaci versenyt és a pénzügyi tőkeérdekeltségi modell kialakulásának táptalaját jelentik. A szövetkezeti jogalkotás és a nemzetközi szervezetek egyre inkább felismerve ennek veszélyét óvják a szövetkezeti hitelintézeteket attól, hogy a tőkés vállalati modell szerint működve, „elforduljanak tagjaiktól”. A szövetkezeti integrációs modell kialakítása, működtetése és modernizálása meghatározó és elengedhetetlen feltétele a szövetkezeti bankrendszerek életképes működésének. Ezért az integrációs modell céljának, irányainak és rendszerének felépítése képes választ adni a működési bizonytalanságokra és magában hordozza a piaci potenciálok növelésének lehetőségét.

4. Az agrárhitelezés nemzetközi modelljei

Nyugat-Európában a szövetkezeti hitelintézeti integráció és modernizáció már 40-50 éve lezajlott. A modernizáció eredményeként a szövetkezeti bankrendszerek prudens működésének biztosítékai erősödtek, az EU direktívák érvényesültek. A modernizáció eredményeképp továbbá megállapítható, hogy a hatékonyság fokozódott, a piaci részesedés emelkedett. A hitelszövetkezetek Nyugat-Európában a tradicionális okokra visszavezethetően a mezőgazdaság, illetőleg tágabb értelemben a vidék pénzügyi szolgáltatásokkal való ellátását biztosítják.

Az államnak is nagy szerepe van az agrárfinanszírozásban, ezen belül az államilag támogatott hitelkonstrukciók, illetőleg az állami támogatások pénzügyi forrásainak biztosításában. Az államilag támogatott hitelek folyósításában a szövetkezeti bankrendszereknek nagy szerep tulajdonítható, illetőleg tulajdonítottak (pl. Franciaországban a Credit Agricole). Az erős piaci verseny azonban rákényszerítette őket is arra, hogy tevékenységüket diverzifikálják, illetőleg kedvezményes hitelezési konstrukciókat alakítsanak ki. A mezőgazdaság jövedelmezőségi szintjére tekintettel ugyanakkor megállapítható, hogy a szövetkezeti bankrendszerek nem képesek egyedül felvállalni ennek az áldozatnak a finanszírozását, más pénzügyi intézmények is részt vesznek ebben.

Nyugat-Európában az agrárhitelezés tekintetében sem állapítható meg egységes modell. Az agrárhitelezés intézményi háttere országokként eltérő:

- kereskedelmi banki modell (Nagy-Britannia): a kereskedelmi bankok végzik a mezőgazdaság hitelezését döntő mértékben,
- szövetkezeti bankrendszerek (Németország, Franciaország, Hollandia, Belgium): megállapítható, hogy azokban az országokban, amelyekben erős szövetkezeti bankrendszerek működnek, és amelyek nagy tradicionális múltra tekintenek vissza, az agrárhitelezésben is az élen járnak,
- szakosított pénzügyi intézmények (Olaszország): a közép – és hosszú lejáratú hitelezésben a szakosított hitelintézetek játszanak meghatározó szerepet. A mezőgazdaság hitelezésében azonban nem egyeduralgok, különösen nem a rövid lejáratú hitelezés terén, ahol a bankok és a szövetkezeti hitelintézetek is aktív szerepet vállalnak,
- céghitelezés (Dánia): a céghitelezés valamennyi országban különböző intenzitással megfigyelhető, különösen ott, ahol a mezőgazdasági jövedelmezőségi szintje vi-

szonylag magas. Domináns szerephez egyik országban sem jut, hiszen meglehetősen magasak a költségei, de kiegészítő jelleggel jelen van a piacon.

A pénzügyi szférában működő szövetkezetek jelentik Európában a szövetkezeti mozgalom legerősebb ágát. A szövetkezeti bankrendszerek piaci részesedése (a betétállomány alapján) 5% körül mozog, amelyhez képest országonként lényeges eltérések tapasztalhatók (pl. 1/3-os piaci részesedés osztrák, francia, holland, japán, 1/4-ed piaci részesedés német, finn, olasz). Magyarországon a szövetkezeti hitelintézetek piaci részesedése 5% körül mozog, amely a nemzetközi tendenciáknak megfelel.

Nyugat-Európában az agrárfinanszírozás (amelynek két fő vetülete különböztethető meg egyrészt az agrártámogatás, másrészt az agrárhitelezés) területén jól működő mechanizmusok alakultak ki. Ezek a rendszerek az országok többségében (pl. Portugália, Olaszország, Spanyolország) állami segítséggel valósultak meg. Az állami jelenlét a hitelezési rendszerek kialakításában és működtetésében is szerephez jutott, attól függően, hogy az adott ágazat jövedelmezőségi szintje és a banki hitelezés költségei hogyan viszonyultak egymáshoz, tehát a gazdasági folyamatok tükrében kellett az állami beavatkozás (preferenciák) intenzitását meghatározni.³⁵ A szakirodalomban fellelhető álláspontok hangsúlyozzák, hogy hazánkban is erre tekintettel a finanszírozási és ezen belül a hitelezési szisztéma kialakítása, az agrárfinanszírozás intézményi kereteinek felállítása és működtetése feltételezte az állami beavatkozás szükségességét.

A fejlett államokban a pénzügyi intézmények között jelentkező erős verseny miatt, a hitelezők igyekeztek minél testre szabottabb hitelkonstrukciókat kialakítani a vállalkozások részére, újabb és újabb finanszírozási formákat felépíteni. A mezőgazdaság finanszírozását végző intézmények ugyanakkor kénytelenek voltak tevékenységüket diverzifikálni a forrásbővítés érdekében. Ezért nem mondhatjuk azt, hogy az agrárágazat hitelezését ellátó intézmények csak és kizárólagosan ebbe az irányban fejtették ki tevékenységüket, különböző súllyal és mértékben más ügyleteket, igényeket is kiszolgáltak. Ugyanakkor az agrárhitelezést országonként megvizsgálva megállapítható, hogy nem egy-egy meghatározott, erre specializálódott intézmény végezte, hanem több intézmény, megosztotta egymás között a szolgáltatásokat. (pl. lejárát szerinti csoportosításban a hitelfajtákat tekintve, különböző intézmények nyújtják, egyesek a rövid lejárátúakat, mások a hosszú lejárátúakat folyósítják stb.) A nyugat-európai modelleket vizsgálva megállapítható az is, hogy nincs egységes szisztéma, eltérő az intézményrendszer dominanciája, az agrárhitelezés terén eltérő működési mechanizmusokat alakítottak ki.³⁶ Az eltéréseket nem tudta felszámolni a pénzügyi és gazdasági szférát érintő globalizáció. „Az agrárfinanszírozás európai modelljeinek lényeges

³⁵ Lásd bővebben: SOMMER, Stephan: *Kreditgenossenschaften in Westeuropa. Ein vergleichender Beitrag zur europäischen Harmonisierungsdebatte*. Vandenhoeck und Rurecht, Göttingen, 1998.

³⁶ A mezőgazdaság finanszírozásának, a mezőgazdaság sajátosságait figyelembe véve (ciklikusság, tőke megtérülési sebessége, környezeti-természeti hatások kiszámíthatatlansága stb.) nincsenek uniformizált modelljei, a nemzeti sajátosságok nagy szerepet játszanak az ez irányú szükségletek kialakításában. Ebben meghatározó tényezők: mezőgazdaság szerepe az adott ország gazdasági fejlődésében, amely kihatással bír az agrárszektor fejlesztésének koncepciójára, meghatározva abban az állam helyét és szerepét, amely erőteljesen tükröződik a jogi szabályozásban. Ezen túlmenően a finanszírozási kérdésekben meghatározó tényező az adott ország bankrendszerének fejlettsége és jellegzetességei, azaz a pénzügyi rendszer felkészültsége. FERTŐ Imre: *A mezőgazdaság finanszírozásának hazai és nemzetközi tapasztalatai*. Külgazdaság 1992/1. 59.

vonása az EU közösségi szabályozása, amely az egyes tagállamok pénzügyi intézményrendszerét – a monetáris unió fokozatos kiépítésével – összehangolja és egymáshoz közelíti. Az intézményi és jogi rendezés e téren nem mutat agrár-sajátosságokat, hanem azt tükrözi, hogy a mezőgazdaság tőke- és hitelellátása is az *acquis communautaire* általános rendje alá tartozik. A pénzügyi intézményrendszer harmonizációja alapvetően prudenciális hatású, a banki szolgáltatásokra vonatkozó EK/EU irányelvek, ajánlások szintén ezt a célt erősítik. A pénzügyi intézményrendszer hasonló alapokon állt és működött valamennyi országban, azonban az agrárhitelezés és finanszírozás domináns pénzügyi intézményei eltérőek voltak, amelyek alapján modellezhetőek az agrárfinanszírozási rendszerek.

5. A hitelszövetkezetek történeti tanulságai

A hitelszövetkezetek alaptevékenysége a betétgyűjtés és a kölcsön nyújtása. Az alaptevékenységen azonban a raiffeisen típusú hitelszövetkezetek túlmutattak, ugyanis a falu életének meghatározóivá váltak, azáltal, hogy a termelést segítették elő. Ez a cél határozta meg eszközeiket, amelyen belül jelentkezett a hitelezési tevékenység, de ide sorolható a beszerzés, értékesítés szervezése és egyéb közösségi szolgáltatások nyújtása is.³⁷ A hazai hitelszövetkezetek elsősorban a falusi lakosság hiteligényeinek kielégítését szolgálták a kölcsönösség és önszegély elve alapján, némi eltéréssel a raiffeiseni modellt követve. A hitelszövetkezetek mezőgazdasági termények beszerzésével és értékesítésével is foglalkozhattak.³⁸ A falusi lakosság körében a kisiparos és mezőgazdasági tevékenységet végző parasztság szövetkezetei a hitelszövetkezetek voltak, mint ahogy azt a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről elnevezésű jogszabály³⁹ is megfogalmazta. A személyi kör azonban szűkült és a hitelszövetkezetek elsősorban a mezőgazdaság hiteligenyek kielégítését valószínűsítették meg. A hitelszövetkezetek a pénzügyi szolgáltatásokat is nyújtott, például számlavezetést végzett. Üzleti tevékenységét kívülállókra jogszabály szerint nem terjeszthette ki, takarékbetétet azonban nem tagoktól is elfogadhatott, betétet más pénzügyintézetnél is elhelyezhetett és hitelt kívülállóktól is felvehetett, kölcsönt azonban csak tagjainak folyósíthatott.⁴⁰

Az egyes országoknál feltárt eltérések indokait Tanka Endre is hasonló csoportosításban határozza meg. TANKA Endre: *Agrárfinanszírozás a fejlett piacgazdaságokban*. Agrárgazdasági Tanulmányok, 1998/15. 13-14.:

- mezőgazdaság nemzetgazdaságban betöltött szerepe
- működtetett pénzügyi intézményrendszer típusa
- agrárhitelezés kialakított gyakorlata
- állami beavatkozás mértéke és módszerei

³⁷ BÁRORI Lóránt: *A Raiffeisen-i szövetkezeti mozgalomról*. Szövetkezés, 1997/1-2. 129-139.

³⁸ A 12.890/1947. Korm. számú rendelet értelmében, ha korábban a működési területén ilyen tevékenységet nem folytatott a hitelszövetkezet, csak akkor kezdhetette el, ha ilyen célú szövetkezet nem működött. Szövetkezet későbbi alapítása a hitelszövetkezet ez irányú tevékenységét nem érintette.

³⁹ 1898.évi XXIII. törvénycikk

⁴⁰ A hazai hitelszövetkezetek a *saját forrásainak igénybevételeivel nyújtott kölcsönöket* továbbá az OKH kölcsönöket (váltókölcsön, kötelezvény kölcsön, folyószámla hitel), valamint a Földművelésügyi Minisztérium megbízásából folyósított kölcsönöket továbbította a hitelezési tevékenysége kapcsán. A hitelszövetkezetek és az OKH feladatkörébe a mezőgazdasági hitelezés került megfogalmazásra, amelyet alátámaszt a jogszabály

A hazai hitelszövetkezetek tevékenységének irányát és a tagsági kört az 1920-as jogszabály⁴¹ alapvetően megváltoztatta, közelítette a mezőgazdaság irányába és a tagsági körhöz kötött hitelezés tekintetében is kivételeket fogalmazott meg. A tagsági kör kialakításában meghatározó szerepet játszott a hitelezési irány, a célzott hitelfelvevői kör, az a réteg, aki kölcsön felvételére jogosult. (A hitelszövetkezetek tagjaiknak folyósíthatnak kölcsönt, bár ez alól találtunk kivételeket, pl. az 1920. évi XXX. törvénycikk 3. §) A hitelszövetkezetek általában kölcsönaktív szövetkezeteknek⁴² tekinthetők, azaz nagyobb kölcsön állománnyal dolgoztak, mint betétállománnyal. Ebből is megállapítható, hogy a tagsági kört alapvetően a kölcsön felvétele inspirálta, minthogy a betételhelyezés és az utána járó hozadék. Tekintettel arra, hogy a kölcsön célállomása a mezőgazdasági foglalkozást űző rétegből került ki, tagsági viszonyukat, illetőleg a hitelszövetkezet tagjainak összetételét meghatározta.

A hazai szövetkezeti hitelintézeti rendszer alkalmas lehet a mezőgazdaság pénzügyi kiszolgálására és ebben domináns szerepet tudna vállalni. A jelenlegi integrációs modell biztosítja a prudens működési feltételeket, az uniformizált működést, a pénzügyi megfelelőséget, amely a mezőgazdaság finanszírozásának komplex rendszerét képes lehet ellátni.⁴³

azon rendelkezése, mely szerint: “ a szövetkezet belterjesebb földművelés céljára szükséges állatok, gazdasági gépek és eszközök, anyagok és tömegcikkok adásvételét abban az esetben, ha ezt a tömegbeszerzés gazdaságos keresztülvitele szükségessé teszi, nem tagoknak is közvetítheti.” 1920.évi XXX:tc 18.§.

⁴¹ 1920.évi XXX. törvénycikk

⁴² SEMJÉN Andorné – MAJOROS Oszkár: *A takarékszövetkezetek szerepe és jövője a szocialista társadalomban.* Szövetkezeti Kutató Intézet. Budapest, 1973. 46.

⁴³ BOBVOS Pál: *A szövetkezeti hitelintézetek alapításának létszám és tőke feltételei.* Miskolci Jogi Szemle, 2017. 81-89., 9.